

żebniczkom ich charyzmat, odczytywany i na nowo realizowany w znakach czasu.

Treść pracy:

I. Geneza Zgromadzenia. 1. Charakterystyka Kościoła tarnowskiego. 2. Początki służebniczek w Galicji. 3. Usamodzielnienie nowej gałęzi służebniczek. **II. Podstawy prawne i organizacja.** 1. Starania o zatwierdzenie Zgromadzenia. 2. Władze centralne. 3. Zarząd na szczeblu lokalnym. **III. Rozwój terytorialny i liczebny.** 1. Sieć placówek. 2. Podstawy materialne. 3. Członkinie. **IV. Formacja ascetyczno-intelektualna.** 1. Etapy formacji podstawowej. 2. Formacja ustawiczna. 3. Kształcenie członkiń. **V. Obszary posługi.** 1. Wychowanie i oświata. 2. Służba chorym. 3. Działalność charytatywna. **VI. Zaangażowanie religijno-społeczne.** 1. Katechizacja i praca z młodzieżą. 2. Aktywność społeczno-kulturalna. 3. Wybrane inicjatywy eklezjalne w PRL-u.

Agnieszka Skrzypek SBDNP

MAGDALENA OLEKSIEWICZ, *Marcin Luter i jego dzieło w świetle polskiej historiografii XX wieku*. Promotor: ks. prof. dr hab. Jan Walkusz. Recenzenci: ks. prof. dr hab. Jan Perszon (UMK Toruń), ks. dr hab. Tomasz Moskal (KUL)

W ciągu ostatnich kilkudziesięciu lat badania nad reformacją przestały skupiać się wyłącznie wokół sporów dogmatycznych, lecz z eksploracji naukowych nad tym etapem dziejów wyłoniły się nowe elementy, pewne akcenty zaś uległy przesunięciu. Pozwoliło to spojrzeć na XVI-wieczne wydarzenia jako na całość, co dzięki interdyscyplinarnej współpracy poszerzyło poprzednie ujęcia. Osadzenie reformacji w ramach historii świeckiej stało się od jakiegoś czasu nowym terenem badawczym, zaczęto traktować ją jako dużo szerszy ruch i zjawisko nie tylko religijne. Podobnie rzecz ma się w przypadku jednego z prekursorów tych wydarzeń, Marcina Lutera, wobec którego podjęto naukową refleksję nie tylko w kontekście doktrynalnym czy – uściślając – apologetycznym i polemicznym, lecz także historycznym, społecznym czy psychologicznym. O ile znane są publikacje autorów zagranicznych (niemiec-

kie, amerykańskie, brytyjskie, francuskie), dotyczące wittenberskiego teologa, a analizujące dorobek naukowy poprzedników, jak i teksty źródłowe Kościoła ewangelicko-augsburskiego, o tyle w literaturze polskiej doczekaliśmy się jak na razie tylko publikacji, które interpretują wyniki badań rodzimych badaczy między XVI a XIX w. Nie została natomiast dotychczas przebadana twórczość ubiegłego stulecia, stąd w nurt tych dociekań doskonale wpisuje się prezentowana tu rozprawa doktorska.

Praca ta ma na celu przedstawienie, porównanie i zinterpretowanie wyników badań, dotyczących M. Lutra, zaprezentowanych przez polskich historyków, czyli – uściślając nieco zagadnienie – ma ukazać, w jaki sposób autorzy opisywali życie reformatora, przejawy jego działalności, nauczanie oraz ich znaczenie i oddziaływanie. Prezentuje ona wyniki gruntownie i wieloaspektowo przeanalizowanych publikacji rodzimych autorów – tu należy wyraźnie podkreślić, że nie dotyczy to przekładów dzieł obcych – dotyczących niemieckiego reformatora i płaszczyzn jego aktywności, a więc interpretuje dorobek pisarski przedstawicieli różnych środowisk naukowych i kościelnych, historyków, teologów, filozofów i socjologów, osób duchownych i świeckich różnych stanów i wyznań.

Komplementarna analiza tekstów źródłowych przeprowadzona została na podstawie pozycji naukowych i popularnych, monograficznych i prasowych. W ich skład nade wszystko wchodzi biografie ojca reformacji zarówno te bezpośrednio odnoszące się do M. Lutra¹, jak i te, które do jego osoby nawiązują w kontekście, np. historycznym lub społecznym², a wyniki badań zaprezentowane w tego typu dziełach stanowią znaczące źródło wiedzy o dziejach reformatora i swoisty punkt wyjścia do dalszych rozważań o jego poglądach i wpływie, jaki wywarły na konkretne osoby i grupy społeczne. Źródłem poznania tychże właśnie idei i ich oddziaływania są prace, w których autorzy podjęli się ukazania dorobku naukowego M. Lutra, jego nauczania teologicznego i etycznego.

Zarówno postawiony cel pracy, jak i wnikliwie zanalizowane teksty źródłowe, znajdujące odzwierciedlenie w literaturze przedmiotu, wyznaczyły określoną strukturę pracy, składającą się z pięciu zasadniczych części, stanowiących – jak wolno sądzić – wyczerpujące zilustrowanie badanej problematyki. Z racji na specyfikę i pełne wydobycie obrazu M. Lutra, zawarte w dwudziestowiecznej polskiej historiografii, rozważania rozpoczęto od przedstawienia

¹ A. RONDTHALER, *Ksiądz doktor Marcin Luter*, Warszawa 1983.

² A. TOKARCZYK, *Marcin Luter*, Warszawa 1985; M. UGLORZ, *Marcin Luter. Ojciec reformacji*, Bielsko Biała 1995; S. MARKIEWICZ, *Protestantyzm*, Warszawa 1982.

sylwetek autorów. Dokonano także charakterystyki zanalizowanych publikacji, systematyzując je według klucza merytoryczno-metodologicznego, dzieląc na prace naukowe i popularne, a także felietony, sprawozdania i eseje historyczne. W ramach zaś poszczególnych grup scharakteryzowano ich zawartość treściową, kontekst, styl oraz podjętą tematykę.

W kolejnej części dysertacji przedstawiono etapy życia M. Lutra, uwzględniając oddaną przez historiografów atmosferę domu, w którym się urodził i wychowywał, ze wskazaniem na szczególną rolę w tym względzie rodziców przyszłego reformatora, opisując także obowiązującą wówczas religijność i style pedagogiczne, które wpisywały się w model wychowawczy młodego Lutra. Zobrazowano też kolejne etapy jego edukacji na poziomie elementarnym i uniwersyteckim oraz formację i karierę w zakonie augustianów. Najwięcej miejsca w przeanalizowanych publikacjach autorzy poświęcili ukazaniu zaangażowania M. Lutra na wielu płaszczyznach, takich jak duszpasterstwo, praca naukowa, pisarska, translatorska, działalność reformatorska; przedstawili też elementy z prywatnego życia wittenberczyka, jako męża i ojca.

W kolejnym rozdziale scharakteryzowano dość szeroko i szczegółowo podejmowane przez historiografów elementy systemu teologicznego ojca reformacji, wyznaczonego przez hasła *sola Scriptura*, *sola fide*, *sola gratia* oraz *solus Christus*. Wygenerowały one układ tej części pracy i pozwoliły z ogromu zagadnień podejmowanych przez M. Lutra, a zanalizowanych przez polskich autorów wyróżnić, zinterpretować i porównać m.in. takie treści, jak nauka o Piśmie Świętym, Chrystusie, człowieku, zbawieniu, sakramentach i Kościele.

Nieodłączną stroną działalności reformatorskiej wittenberczyka było jego zaangażowanie w sprawy i zjawiska socjalne, które rozgrywały się wokół niego; był on bowiem obserwatorem przemian politycznych i procesów gospodarczych, stąd w jego twórczości znaleźć można wiele wypowiedzi dotyczących nauczania, które dają się uporządkować w pewien system etyczny. W związku z tym w kolejnym rozdziale doktoratu przedstawione zostały elementy doktryny społecznej M. Lutra, zawierającej wiele norm, zespołu zasad postępowania moralnego, jak i ogólnych wskazówek i porad, poprzez które relacje międzyludzkie zyskały istotną rolę dla życia duchowego. Zgodnie z zainteresowaniami naukowymi rodzimych autorów zinterpretowano także podejmowaną przez M. Lutra tematykę relacji między władzą świecką i duchową, a także scharakteryzowano jego poglądy na małżeństwo i rodzinę.

W ostatniej części dysertacji zaprezentowano, jaki wpływ i oddźwięk w różnych środowiskach społecznych wywarły działalność M. Lutra, decyzje, które podjął, sformułowana przez niego nauka. Wyodrębniono, w jaki sposób

na wystąpienie i działalność reformatorską wittenberskiego teologa zareagowały gremia kościelne, środowiska uniwersyteckie i poszczególni ich przedstawiciele oraz reprezentanci innych grup społecznych, takich jak szlachta, rycerstwo i chłopci.

Przeprowadzona analiza i interpretacja źródeł pozwoliła spełnić założone w problemie badawczym cele, tj. stwierdzić, w jaki sposób polscy historiografowie opisywali elementy życia i płaszczyzny aktywności reformatora, wyciągnąć wnioski, wskazać elementy zbieżne i dyskusyjne.

Niniejsza dysertacja, jak wolno sądzić, wpisuje się w nurt dotychczasowych badań nad życiem i działalnością M. Lutra. O jej tożsamości stanowi fakt, że jest to pierwsza tego typu praca w polskiej literaturze historycznej, próbująca dokonać komplementarnego usystematyzowania, charakterystyki i oceny polskiego piśmiennictwa minionego stulecia, poświęconego – w bardzo szerokim kontekście – M. Lutrowi i recepcji jego działalności i poglądów.

Należy też nadmienić, że mimo istnienia kilku polskich publikacji, stanowiących pewne kompendium życia i nauczania M. Lutra, żadna z nich nie ma tak szerokiego aparatu naukowego. Pokażna bowiem baza bibliograficzna, wykorzystana w prezentowanej dysertacji, oscyluje nade wszystko wokół elementów systemu teologicznego i etycznego wittenberczyka. Wydaje się to nie bez znaczenia w obliczu zbliżającej się w 2017 r. pięćsetnej rocznicy reformacji, stąd praca ta może zostać uznana za przedsięwzięcie o charakterze ekumenicznym, prowadzące do zbliżenia protestancko-katolickiego.

Treść pracy:

I. Autorzy i ich prace. 1. Historiografowie. 2. Typologia i charakterystyka źródeł. **II. Życie i działalność.** 1. Dzieciństwo i młodość. Edukacja i formacja. 3. Formy aktywności. **III. Teologia.** 1. Słowo Boże. 2. Antropologia i nauka o usprawiedliwieniu. 3. Chrystologia. 4. Sakramentologia. 5. Eklezjologia. **IV. Zagadnienia społeczne.** 1. Kwestie etyczne. 2. Władza świecka i duchowa. 3. Małżeństwo i rodzina. **V. Oddziaływanie.** 1. Postawa środowiska kościelnego. 2. Reperkusje uniwersyteckie. 3. Implikacje społeczne.

Magdalena Oleksiewicz